

85 YEARS SINCE THE BIRTH OF ASSEN IGNATOW (1935-2003)

Asсен Ignatow:

**From *Structure of Historical Knowledge* towards *Anthropological
Philosophy of History***

Nonka Bogomilova

Institute of Philosophy and Sociology at BAS, nonka_bogomilova@mail.bg

ORCID 0000-0001-7808-5575

Summary: *Based on the comparative analysis between some of the main concepts and ideas of recently published Asсен Ignatow's doctoral thesis „Structure of Historical Knowledge” (1972), and his panoramic study „Anthropological Philosophy of History” (1993), the paper develops and argues the thesis regarding the continuity between these two studies/stages of the author's work. A conclusion is argued that this early study marks the end of the “Bulgarian” period of his scientific career and work as difficult and painful, but scientifically fruitful, which has significantly contributed to the formulation of Ignatow's creative cognitive “matrix” of ideas and notions regarding man and history.*

Keywords: historical knowledge, explanation, interpretation, philosophy of history, subject of history

1. 1.Предизвикателствата на историческото

Изследователските интереси и публикации на големия български философ Асен Игнатов (1935 – 2003: през настоящата 2020 г. се навършват 85 години от рождението му), реализирал по-голяма част от творческото си дело в Германия, обхващат обширни тематични и проблемни философски области; докосват с ерудиция и се вдъхновяват от идеите на М.Хайдегер, Н.Бердяев, Ф.Ницше, Ф.М.Достоевски и др. И все пак тази разностранна и изтънчена философска култура, проявена в няколко монографии и в десетки статии и студии, гравитира силно около две изследователски полета: философската антропология и философията на историята. Неслучайно последният му и най-зрял монографичен труд сменя и обединява тези две линии на размишление в солидното изследване *Антропологическа философия на историята. За една философия*

на историята в постмодерната епоха, публикувано на немски език през 1993 г., а през 1999 г. – и в превод на български език.

Нова и изключително плодотворна светлина върху генезиса на този изследователски интерес към философията и познанието на историята хвърля наскоро публикуваната кандидатска дисертация на Асен Игнатов (втора поред след отхвърлянето на първата по идеологически съображения) *Структура на историческото познание*, защитена на 6 юли 1972 г. във Философския институт на БАН (Znepolski 2016: 485-487). По тази тема той работи още от началото на научните си изследвания (Stefanov 2020: 16) и публикуваният труд носи първичните белези на творческия натюрел на автора, съзрявал през годините на упорита изследователска работа в емиграция. Вероятно основните идеи в него и концептуалната му значимост тепърва ще бъдат разисквани и осмисляни от философи, историци и други специалисти в сферата на хуманитарното знание. Пространно изложение и анализ с елементи на дискусия на основата на ръкописния вариант, както и на предхождащите го „социалистически“ перипетии вече са на разположение на българския читател (Znepolski 2016: 484-533).

Настоящата статия има по-тясна, специфична познавателна оптика и задача: да очертае някои от измеренията (идеи, понятия) на изследователския континуитет между този „дебютен“ концептуален труд на автора по проблемите на историческото познание от 1972 г. и *Антропологическа философия на историята* от 1993 г. Разбира се, предвид различията в целите и обектите на тези два труда (първият фокусира историческото познание, историографията, а вторият представя модел на философстване върху историята) относителната тежест на всеки един от илюстриращите континуитета елементи е различна в границите на съответното концептуално цяло. Така например солидното място, което идеите за посоката на историята (прогрес/регрес), за субекта на историята, за необходимостта и свободата заемат в *Антропологическа философия на историята* не е характерно за *Структура на историческото познание*. В центъра на изследователското внимание тук са операциите, чрез които историографът познава историята: обяснението (каузално, генетично) и интерпретацията; имплицитната теоретическа основа на историческото повествование и на историческия факт и др.

Интересна посока на размишление представлява и въпросът за различния познавателен, социален и духовен контекст, в който са потопени едни и същи или

близки по смисъл и дух понятия и идеи в ранния труд върху историческото познание и във философско-историческото изследване. .

Но ако е вярно, че късните публикации на Асен Игнатов са ключ към разбирането на ранните (Znepolski 2016: 378), то би могло да се каже и обратното – че ранните му изследвания, в случая *Структура на историческото познание*, очертават солидна част от понятията и идеите, развити в по-късните му трудове. Така например още тук, макар и „мимоходом“, Асен Игнатов подкрепя правото и необходимостта от съществуването на философия на историята, тематизирани нашироко в *Антропологическа философия на историята* не само във Въведение-то, но и в труда като цяло. Опитът за осмисляне на историята във философска перспектива се приема от автора като реплика, като съпротива срещу „позитивистко-социологическото, както и срещу „постмодерното“ отричане на философията на историята“, което руши същностни ценности и ориентири – разбирането на историята като цялост, разбирането на субекта като творец на историята и като историк, елиминирането на историческата памет (Ignatow 1999: 17). Като съпротива срещу „духовното плебеизиране на света.“

2. Философията на историята е възможна!

Подобно разбиране авторът споделя още в *Структура на историческото познание*: той защитава познавателната възможност и значимост на една „глобална интерпретация на факта“ (Ignatow 2020: 38), на разбирането на историята като цялост. Многото същности и причини на отделните исторически факти и събития може да се обединят в една цялост. Нещо повече, според неговия пространен анализ „историкът започва познанието с едно (макар смътно) познание за целостта“, за цялостния контекст (Ignatow 2020: 139). Присъствието на знанието за общото в знанието на индивидуалното характеризира въобще човешкото познание, обобщава Асен Игнатов, дискутирайки с неокантианството: „самото знание за индивидуалното сема в себе си знанието за общото“ (Ignatow 2020: 153). Впрочем вероятно философският фундамент на това разбиране за историческото познание и за познанието изобщо Ас.Игнатов е изградил още в първата си (провалена) дисертация, носеща заглавието „Конкретно и абстрактно“ (Znepolski 2016: 410).

Обяснението като една от основните операции на историческото познание има дедуктивен характер, констатира авторът в процеса на една активна полемика с противниците на тази идея – К.Попър и др. (Ignatow 2020: 94). Каузалното обяснение,

изследващо причините на даден исторически факт е приложна теория, приложна философия на историята, отнасяща се до нещо индивидуално (Ignatow 2020: 98). Тази особеност авторът открива и при генетичното обяснение.

И тук, както и в *Антропологическа философия на историята* той критикува философските направления (неопозитивизма, екзистенциализма), които отричат възможността за подобно „глобално” познание на историята като цялост (Ignatow, 2020: 140).

3. Историческото познание: по следите на човешкото

Всъщност този въпрос е само аспект, страна на една солидна, значима познавателна линия в труда, която бележи неговата оригиналност и смелост на фона на съвременния му социален/идеологически контекст. Тази линия, в различни ракурси и контексти в протекание на анализа показва, аргументира историческото познание (повествование, факт, събитие) не като емпирично доказуема истина, а като теоретически предпоставено, като акумулирало субективни натрупвания както по отношение на изворите, така и по отношение на наследените интерпретации. То е резултат на мислена реконструкция на основата на изворите и на веществените следи от миналото; верифицира се по пътя на логическия извод (Ignatow 2020: 33). Заключение, че „Историческият факт е само една удобна субективна конструкция” (Ignatow 2020: 37) авторът прави и в *Антропологическа философия на историята*. Изобщо въпросът за пишещия, разказващия историята, за „историографа“ заема важно място във философско-историческата концепция на Асен Игнатов. Тук той също посочва част от проявленията на субективизма в историческото познание. Според него историографията е процес на субективна интерпретация и ценностна редукция на многообразието и многопластовостта на историческия процес. Тук играят роля не само субективизмът при подбора на първоизточниците, не само субективизмът при създаването на самите първоизточници, но също така методологията на историка, образованието му, духът на времето, в което живее и дори собствените му пристрастия и екзистенциална психология. Така историографията се оказва „субективно конструиране“ на една независима от историографа действителност, „конструкция на историка“ (Ignatow 1999: 55). И доколкото историкът и историческият герой, тоест правещият историята, не са идентични, познаваемостта на историята остава отворен

въпрос. По аналогия историята, разбрана като съвкупна цялост, като универсална история е конструкт на философите на историята.

По въпроса за познаваемостта на историята в ранния му труд се открива по-„оптимистично” разбиране. Според младия Игнатов, критично настроен към авторите, отричащи познаваемостта на историята, историческото познание все пак е приближение към историческата реалност, отразява я. И тя, и познанието за нея се отличават с единство и хетерогенност, с наличието на прости и сложни връзки и елементи (Ignatow 2020: 38). Най-сложната и зависима от историографа операция на историческото познание – интерпретацията – е ценен негов елемент и дори „погрешните интерпретации не могат да поставят под съмнение познавателните възможности на интерпретацията” (Ignatow 2020: 152).

Но струва ми се, че главният въпрос, който Асен Игнатов поставя и разглежда в *Структура на историческото познание* е не толкова въпросът за познаваемостта на историята, а за силното „антропологично” ядро както на историческото познание, така и на историческата реалност – още един концептуален подстъп към *Антропологическа философия на историята*. Както стана ясно от изложението дотук, това антропологично ядро, тази „субективност” на историческото познание авторът открива както по отношение на наследените факти и интерпретации - „*Всъщност ние не възприемаме неинтерпретирани факти*” (Ignatow 2020: 142), така и в актуалния процес на обяснение и интерпретация от страна на историографа. И в двата процеса са акумулирани и се акумулират (имплицитно или експлицитно, ясно или смътно, съзнателно или несъзнателно) идеи за историята като цялост, теоретични предпоставки, ценностни пристрастия, които често представят „*едностранчива картина* на историческата действителност” (Ignatow 2020: 144).

Неслучайно Асен Игнатов намира допирни моменти между историческото повествование и художествения разказ – в „ценностния колорит”, вживяването в събитията, естетическата и етическата оценка на историческата действителност и др., за да обобщи в Заключението на труда: „в историческото познание с еднаква яркост и сила са представени познавателното и ценностното” (Ignatow 2020: 170).

4. Отклонения и концептуален обрат

И ако подобна линия на размишление в късната *Антропологическа философия на историята* звучи естествено и дори тривиално в контекста на модерната и

постмодерната история на идеите в тази сфера (Tsatsov 1996; Bogomilova 2015), това не е така през 70-те години на миналия век в една страна с доминираща идеологическа доктрина. Още повече, че зад оценъчното отношение към историческата действителност – основна форма на проявление не просто на субекта, а на субективизма в историческото познание, Асен Игнатов открива и влиянието на класовия интерес: класово-ограничената интерпретация; „съзнателното премълчаване на факти, които не са били изгодни за социално-класовите интереси на интерпретатора” (Ignatow 2020:143); зависимостта на оценката и от класовата позиция: „Там, където един историк ще види величие и възхитителен устрем, друг ще съзре фанатизъм и мрачна екзалтация” (Ignatow 2020:79).

Макар че в процеса на тези „опасни” за времето си размишления авторът да включва и отделни думи или изречения, замъгляващи твърде вероятните асоциации, свързващи субективизма и класовата ограниченост и със „социалистическия” контекст, в редица илюстрации към тези размишления той поставя марксистката интерпретация на даден исторически факт (религията в Египет, делото на Наполеон и др.) като една от възможните интерпретации наред с други (Ignatow 2020: 146).

На пръв поглед, както и в днешен контекст в това няма нищо странно или опасно, нещо повече, и в *Антропологическа философия на историята* Асен Игнатов прави същото: поставя и анализира Марксовата интерпретация на историята наред с други философско-исторически интерпретации, но не неутрално, както е в ранния труд, а критично. Но като се има предвид различния статус на „марксизма” в „социалистически” условия през 70-те години – като непоклатима идеология, възпяваща абсолютната истина, – дори приемането му като една от възможните интерпретации го равнопоставя с всички други възможни субективистични, класово-ограничени интерпретации. Друг е въпросът (който не стои на разглеждане тук) за сложното, многопластово и нюансирано отношение на Асен Игнатов към Марксовата философия, както и към идеологическите ѝ употреби – „марксизма”, „марксизма-ленинизма” и неговата догматична версия – сталинизма, което той представя в еволюция в много свои публикации.

Във Встъпителните бележки на *Структура на историческото познание* „марксистко-ленинската философия”, „марксистката философия на историята” е посочена като „обща методологическа основа на изследването” (Ignatow 2020: 26), но в разгръщането на изложението тя няма статуса нито на абсолютна истина, нито на „абсолютна” методология, тоест включена е в една научна, теоретична система.

Поставянето на марксистката интерпретация на историята в контекста на „плюрализма на интерпретациите“, макар и по отношение на частната сфера на историческото познание сериозно уязвява едно от идеологическите основоположения, на изследването на което Асен Игнатов посвещава доста редове в *Психология на комунизма* и в редица други по-късни публикации. В статията си от 1987 г. „Идеокрация или Realpolitik“ (в която по негова самопреценка той препотвърждава и доразвива идеите си от *Психология на комунизма*) Асен Игнатов преповтаря позицията си от ранните есета, включени в *Тъга и порив на епохата* за „две важни особености на комунистическото съзнание. Първо, съществувала е безгранична претенция на виртуозите на доктрината за притежаване на цялата истина. Комунистите са били убедени, че те и само те притежават истината и че техните цели и идеали формират *summit bonum*. Подобно убеждение обслужва догматизма; но то също така върви заедно с прагматичната липса на идеали и скрупули“ (Ignatow 2008: 70). На това убеждение, на идеократичния характер на системата се дължи и „опияняващото чувство за всевластие“ (Ignatow 1991: 12), приоритетът на догмата пред живота, амбивалентността между догматика и прагматизъм (Ignatow 1991: 72).

Без това да бъде сред целите и задачите на настоящия текст, обръщаме внимание на въпроса за отклоненията на този ранен труд на Асен Игнатов от идеологическите стожери на доктрината. Такива отклонения са налични още в част от ранните есета в *Тъга и порив на епохата* и по-специално в „Из анализа на догматическото мислене“, „Социалистическата действителност пред „проклетите въпроси“, „Социалният прогрес и „народната душа“ и др. (Ignatow 1968). Но в *Структура на историческото познание* тези „отклонения“ не са експлицитни или експресивни емоционално-есетични критики на една или друга страна от идеала или от практиката на „комунизма“, запазващи все пак идеята за неговата идеологическа и историческа „абсолютност“, цел и съвършенство (Vogomilova 2014), а дълбинно-теоретично, макар и опосредствано уязвяват именно доктрината за абсолютност. Неслучайно в предговора си на книгата Иван Стефанов обобщава, че тя „е от начало до край в най-съкровената си същност антидогматично съчинение“ (Stefanov 2020: 17).

В този смисъл тук става въпрос за сериозен концептуален обрат, който в разгърнатата форма присъства в *Антропологическа философия на историята*.

В този труд Асен Игнатов отхвърля и трите типа исторически телеологии – цикличната, прогресистката и регресистката, отграничавайки се от основните представители на тези модели: Хегел, Маркс, Конт, Шпенглер, Тойнби. Неговата

интерпретация на този същностен за философията на историята въпрос се изразява в следното: *“Историята нито се повтаря, нито напредва, нито регресира. Повторенията, прогресът и регресът са характеристики на определени исторически периоди и сфери на осъществяващото историческия процес общество...историята, следователно, няма определена посока...това обаче не означава, че тя представлява тотално безструктурен хаос, че е “брауново” движение. Историята е драма; тя има отворената структура на драмата. Това означава, че отделните ѝ компоненти (т.е. човешките действия и постъпки) имат посока, цялото, обаче, получаващо се от тях няма определена посока, то има открит изход.”* (Ignatow 1999: 22).

Този обрат по отношение на ранните статии и континуитет по отношение на *Антропологическа философия на историята* ясно личи в *Структура на историческото познание* в идеите на автора за посоката на историята, представени в ранния дисертационен труд, макар и опосредствано - в контекста на анализа на историческото време. Тук авторът критично се отнася към идеите на Н.Бердяев, В.Дилтай и др. за възходяща посока на историята, за това, че *„историческият процес като цяло е възходящ и постоянно поражда нещо ново.”* (Ignatow 2020: 55). Според него това твърдение не може да се приеме абсолютно, тъй като в историята има и повторемост, забавяне и забързване на времето; ”за разлика от равномерното физическо време, историческото време е „синкопно” (Ignatow 2020: 57), многопластово и съдържа цял спектър от времена (Ignatow 2020: 59). Но освен партикуларните исторически времена, съществува и универсално историческо време, което се проявява като тяхно взаимодействие и *„се характеризира с тенденция към изравняване на времената, към поглъщане на всички времена от най-„прогресивното”* (Ignatow 2020: 59). Тук авторът прави важната уговорка, че *„тази тенденция никога не побеждава напълно”* (Ignatow 2020: 59) и конкретизира още по-ясно идеята си: ”Ето защо тенденцията към диференциация и многопластовост на историческото време е неотстранима и само в определени моменти тя отстъпва пред противоположната ѝ тенденция към темпорално изравняване” (Ignatow 2020: 60).

Ярки следи от тази интерпретация на историческия процес, на историческото време в ранния труд на Асен Игнатов може да бъдат открити в *Антропологическа философия на историята* също и в идеята за регионалните културни кръгове и историческата тенденция към тяхното привличане в орбитата на един доминиращ културен кръг; за сливане на регионалните истории в една универсална история.

И тук, както и при повечето концептуални дилеми, авторът търси среден път между крайностите – в случая между универсализма и релативизма на културните кръгове. Приносите на отделните културни кръгове и държави към формирането на тази универсална история са с различна тежест и значимост: така например регионализмът на Западната история се трансцендира от нейния универсализъм, откъдето идва и ключовото ѝ значение за формирането на универсалната история. (Ignatow 1999: 24).

5. „Божият” план и „човешкият” план на историята

Еволюцията на отношението на Асен Игнатов към разбирането на историята у Н.Бердяев е видима ясно в *Антропологическа философия на историята*. Тази промяна е резултат на духовното влияние на руската религиозно-философска мисъл върху творчеството му като цяло, за което у нас вече съществуват изследвания (Dimitrova, 2019: 173-182), но този въпрос е извън задачите на нашия анализ. Тук Асен Игнатов не скрива своята привързаност към оригиналното разбиране на човека и историята от страна на Н.Бердяев като съотнесими с „Божия план“ (Ignatow 1999). Но като всеки истински философ той се опитва да надмогне своето „лично убеждение“, което, по думите му, не е „философско-историческа теза“. За разлика от често смесваното днес теологическо и философско интерпретиране на феномените, Асен Игнатов ясно ги разграничава: „Религиозно-телеологическото тълкуване на историята има теологичен, а не философско-исторически характер, то не може да бъде обосновано единствено със средствата на разсъдък и разума.“ (Ignatow 1999: 107). И доколкото хората, правещи историята, според Асен Игнатов твърде рядко се ръководят от Божия план, той прави опит да „приземи“ по човешки своята философия на историята: „*тъй като е невероятно трудно да се изхожда от Божието намерение и плана Му, за да се разбере историята, ние изхождаме от човека в разбирането на историята и чрез това, доколкото човешките сили го позволяват, търсим приближаване до Божия план и намерение.*“ (Ignatow 1999: 30).

В опита да се осмисли наблюдаващото се известно раздвоение у автора между синхронното с идеите на Н. Бердяев „лично убеждение“ за наличие на Божи план в историята и философско-историческия му концепт за една „човешка“ история, макар и разбрана като драма, би могло да се предложи следната хипотеза: идеята все пак за трансцендентен „гарант“ на историята и на нейния смисъл, цел и посока сякаш

възпроизвежда в друга форма тази романтична екзистенциална настройка към идеала, към абсолютното съвършенство, към „крайната развързка“, която се наблюдава като умонастроение и патос, макар и в контекста на комунизма, в някои от ранните есета на Асен Игнатов от *Тъга и порив на епохата*. Разочарован от реализацията на идеала в реалната „човешка“ история, той все пак го съхранява, като го трансцендира.

Но „разсъдъкът и разумът“ на философа Асен Игнатов осмислят историята, изхождайки от човека и това безалтернативно личи още в ранните есета от *Тъга и порив на епохата*. Заложил още тук рискования за времето си теоретичен интерес към философската антропология, той ѝ остава верен в цялото си творчество (Avramov 1999 ; Stamatov 2004). Антропологичната гледна точка за индивида, човека, живота в опозиция на догмата, на партийната идеология, на апаратчика – технократ пронизва и *Психология на комунизма* (Ignatow 1991).

В *Структура на историческото познание* антропологичният акцент характеризира не само познанието на историческата реалност, но и самата познавана реалност. А тя според автора е „историята на човешкото общество“ като „съвкупност от отношения между съзнателни същества“ (Ignatow 2020: 23). Спецификата на човешката история Асен Игнатов открива именно в наличието на идеален, субективен компонент: „*Човешката история е система от отношения на хора, система от човешки действия*“ (Ignatow 2020: 78); „историческото съзнание, паметта за историята, традицията е компонент на самата история.“ (Ignatow 2020: 69). Това разбиране за историята се проектира и в историческото познание: „изследването на душевността на историческите личности, както и, разбира се, на масите, е ценно и необходимо.“, тъй като „Без да бъде определящ, психологическият облик на историческата личност участва в оформянето на факта, играе безспорна роля в историческия процес...“ (Ignatow 2020: 162). Нещо повече, в своята класификация на логическите задачи, стоящи пред историка и на видовете обяснение и интерпретация на историческия факт, той причислява изучаването на целите и мотивите на историческите актьори към „есенциалистичната“ интерпретация на факта, отнасяща се до същността му (Ignatow 2020: 82-85).

Но това солидно „антропологическо“ ядро на неговото разбиране за историята и за познанието ѝ не я превръща в произвол, в нещо изцяло случайно и хаотично. Асен Игнатов критикува както отричащите закономерното и каузалното в историята направления, така и абсолютизиращите го, отстоявайки диалектичката теза за общата природа на единичното и за закономерната обусловеност на случайното (Ignatow 2020: 24).

Този диалектически синтез на крайностите са наблюдава както по този въпрос, така и като цялостен метод и в *Антропологическа философия на историята*.

Много близо до горната интерпретация, същността на антропологичния подход към философията на историята се изразява в следното: „*Медиум на историята е човекът, но в само него отличаващото го качество на родов човек. Това оправдава антропологическия подход към историята. Историята я има именно доколкото човекът притежава наред с безподобното в универсума качество на персоналността още и не по-малко безподобното качество да бъде родово същество.*“ (Ignatow 1999: 20).

В определението на Асен Игнатов историческото е система от релации и процеси, „*неутрална релация между духовни същности*“, между цялостни човешки индивиди, а „*Историческият процес е динамично схванато социално отношение.*“ (Ignatow 1999: 69). В полето на духовността се формират целите и стремежите като движещи сили на историята, но историята е двойствена, тя е хибридно образуване между предметното и личностното, между битността ѝ на стихийна природна сила и на целесъобразно дело на взаимодействащите си личности. Тази нейна двойственост се сменя от онтологическия ѝ фундамент – човешкия род, разбран като общност, като „*ние-битие*“: „*Историята е съдбата на „Ние“; историческите структури са „Ние“-структури.*“ (Ignatow 1999: 78).

Към антропологизиращата тенденция в ранния труд върху историческото познание, синхронна с тази във философско-историческия му труд, би могло да се причислят още редица тези и теми, като например аргументираната необходимост: наред с преобладаващата тенденция историята да се идентифицира с политическата история, в нейния познавателен интерес органично, а не механично да се включат стопанството, държавата, правото, културата, морала, бита (Ignatow, 2020: 26). Тази препоръка е изведена от тезата, че историческите факти и социалните факти са тъждествени. Тя е преповторена и във философско-историческия труд. Тук авторът поставя специален акцент върху едностранчивия подход на историка, привилегироващ обикновено политическото измерение на историята и подценяващ историята на идеите и духа. Имплицитната или експлицирана причина за това според Ас.Игнатов е разбирането за човека като политическо същество, чиито други измерения – култура, разум, екзистенция – са подложени на субективна редукция. Тази негова тревога и тъга за човешкото, зародила се в ранните му статии от *Тъга и порив* пронизва цялото му творчество.

В този смисъл би могло да се потърси връзка между ранната идея за разбирането на историята като органично цяло, съставено от различните социални сфери и модуси на човешкото и идеята във философско-историческия труд за „формообусловено взаимосъответствие“ между различните сфери на обществото – икономическа, политическа, духовна. Единният стил, единният дух на всяка историческа епоха, проникващ във всичките ѝ области бележи това взаимосъответствие. Асен Игнатов обобщава тезата си така: отделните сфери на обществото – стопанство, политика, култура – на дадена епоха нямат помежду си каузална връзка и зависимост, а са изразители, форми на „обща същност“. В следване на своя антропологически подход, авторът споделя идеята, че духът на епохата е „съзвучието на отделните личности“ като участници в историческия процес и нарича това „иманентна телеология“ (Ignatow 1999: 124).

Това разгърнато аргументиране на разбирането за историческото, зложено още в дисертацията за историческото познание показва сериозно отдалечаване още в нея от марксистката идея за определящата икономическа база и отразяващата я надстройка (политическа, етическа, религиозна и пр.) на обществото, въпреки че на отделни места в текста авторът изразява съгласие с това разбиране.

Заклучение

Направеният в изследването паралел между някои основни идеи и понятия, както и в цялостния дух на анализа между публикувания наскоро дисертационен труд от 1972 г. на Асен Игнатов *Структура на историческото познание* и публикуваната повече от 20 години след това *Антропологическа философия на историята* показва сериозна близост, а в някои случаи и идентичност между тези идеи, понятия и цялостния антропологичен дух на двата труда. Това особено ясно личи в разбирането на историята като релация между хората като съзнателни същества, като органично цяло от отделните социални сфери и човешки модуси; в понятията „регионални истории“ и „универсална история“, успоредени с понятията „партикуларни времена“ и „универсално време“; в идеята за историята като драма без определен изход; като единство на необходимост и случайност, на каузалност и свобода; за сложните отношения между регионалните истории и универсалната история, за подвъпросното знание за посоката на историята и др.

Обобщено казано, в дисертационния труд Асен Игнатов изработва разбирането си за историята и за познавателните инструменти на нейното изследване, които след това,

специфицирайки, уточнявайки и нюансирайки ги съобразно натрупаното знание и опит, прилага в създаването на един антропологически модел на философията на историята.

Този негов ранен труд, с който приключва „българският“ период от научната му кариера и творчество показва този период, макар и труден за автора, като научно плодотворен, формирал до голяма степен неговата творческа познавателна „матрица“ от идеи и понятия за човека и историята. Своя немалка роля в този процес е изиграл и горчивият екзистенциален опит, който помага на автора да се прости със свързаните с конкретни режими и идеологии социални илюзии и да погледне на историята и на творческата (си) свобода в глобална перспектива.

Литература:

- Аврамов, Д. 1999. Смысл и посока на историята. За Асен Игнатов и неговата книга - В: Игнатов, А. 1999. *Антропологическа философия на историята. За една философия на историята в постмодерната епоха*. София: Факел, 5 – 11.
- Богомилова, Н. 2014. Философската „тъга и порив“ (за сборника с есета на Асен Игнатов „Тъга и порив на епохата“). // *Философски алтернативи*, 3, 77-86.
- Богомилова, Н. 2015. Философията на историята в антропологическа перспектива: Асен Игнатов (Контекстът на българската история). // *Български философски преглед*, 5, 29-43.
- Димитрова, Н. 2019. Асен Игнатов: историята като драма. - В: Димитрова, Н. 2019. *Пространства на идентичност – рефлексии върху българската философска култура*. София: ИБФК, ИК „Св.Иван Рилски“, 172 – 197.
- Знеполски, И. 2016. Случаят Асен Игнатов. Отвъд границите на официално регламентираното познание. Философията като тематизиране на човешката ситуация. - В: Знеполски, И. 2016. *Как се променят нещата. От инциденти до голямото събитие*, Първа част. София: ИИБМ, „Сиела“, СУ „Св.Кл.Охридски“.
- Игнатов, А. 1968. *Тъга и порив на епохата*. София: Български писател.
- Игнатов, А. 1991. *Психология на комунизма. Студии за манталитета на господстващия слой в комунистическия свят*. София: Аргес.
- Игнатов, А. 1999. *Антропологическа философия на историята. За една философия на историята в постмодерната епоха*. София: „Факел“.
- Игнатов, А. 2008. Идеокрация или Realpolitik? // *Философски алтернативи*, 2, 66-76.
- Игнатов, А. 2020. *Структура на историческото познание*. София: Изток-Запад.
- Стаматов, А. 2004. Проф. д-р Асен Игнатов (1935 – 2003). // *Философски алтернативи*, 3, 117-119.
- Стефанов, Ив. 2020. Завръщане към Асен Игнатов. - В: Игнатов, А. 2020. *Структура на историческото познание*. София: Изток-Запад.
- Цацов, Д. 1996. Метафизика на историята е възможна! // *Философски алтернативи*, 2, 146-148.

References:

- Avramov, D. 1999. Smisla i posoka na istoriyata. Za Assen Ignatow i negovata kniga. - In: Ignatow, A. 1999. *Antropologicheska filosofiya na istoriyata. Za edna filosofiya na istoriyata v postmodernata epokha*. Sofiya: Fakel, 5 – 11.
- Bogomilova, N. 2014. Filosofskata “taga i poriv” (za sbornica s eseta na Assen Ignatow “Taga i poriv na epokhata”). // *Filosofski alternativni*, 3, 77-86.
- Bogomilova, N. 2015. Filosofiyata na istoriyata v antropologicheska perspectiva: Assen Ignatow (Contekstat na balgarskata istoriya). // *Balgarski filosofski pregled*, 5, 29-43.
- Dimitrova, N. 2019. Assen Ignatow: istoriyata kato drama. - In: Dimitrova, N. 2019. *Prostranstva na identichnost – refleksii varhu balgarskata filosofska cultura*. Sofiya: IBFC, IK “Sv. Ivan Rilski”, 172-197.

- Ignatow, A. 1968. *Taga i poriv na epokhata*. Sofiya: Balgarski pisatel.
- Ignatow, A. 1991. *Psikhologiya na comunisma. Studii za mantaliteta na gospodstvashitiya sloi v comunistichestkiya svyat*. Sofiya: Arges.
- Ignatow, A. 1999. *Antropologicheska filozofiya na istoriyata. Za edna filozofiya na istoriyata v postmodernata epokha*. Sofiya: Fakel.
- Ignatow, A. 2008. Ideokratiya ili Realpolitik? // *Filozofski alternativni*, 2, 66-76.
- Ignatow, A. 2020. *Structura na istoricheskoto poznanie*. Sofiya: Iztok-Zapad.
- Stamatov, A. 2004. Prof. d-r Assen Ignatow (1935 – 2003). // *Filozofski alternativni*, 3, 117-119.
- Stefanov, Iv. 2020. Zavrashatane kam Assen Ignatow. - In: Ignatow, A. 2020. *Structura na istoricheskoto poznanie*. Sofiya: Iztok-Zapad, 7-20.
- Tsatsov, D. 1996. Metafizika na istoriyata e vazmozna! // *Filozofski alternativni*, 2, 146-148.
- Znepolski, I. 2016. Sluchayat Assen Ignatow. Ot vad granitsite na ofitsialno reglamentiranoto poznanie. Filozofiyata kato tematizirane na choveshkata situatsiya. - In: Znepolski, I. 2016. *Kak se promenyat neshtata. Ot intsidenti do golyamoto sabitie*. Parva chast. Sofiya: IIBM, "Siela", SU "Sv. Kl. Okhridski".